

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Kış / Winter
Sayı/Issue: 42 - Sayfa / Page: 321-344
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 12.10.2018
Kabul/Accepted: 18.11.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

1930 İSTANBUL BELEDİYE SEÇİMLERİNDE GAYRİMÜSLİMLER*

NON-MUSLIMS IN MUNICIPAL ELECTION OF 1930 IN ISTANBUL

Doç. Dr. Mehmet PINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
mmetpinar@gmail.com

İlknur KOÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezli Yüksek Lisans Mezunu
gozutok65@hotmail.com

Öz

Cumhuriyet döneminde ilk defa kadınlara ve Gayrimüslimlere siyaset yapma hakkının verildiği 1930 Belediye Seçimleri siyasette ve kamuoyunda çok tartışıldı. Özellikle tartışmada en ön plana çıkan kentlerden biri de ciddi oranda Gayrimüslim nüfus barındıran İstanbul oldu. İstanbul, tarihi, ekonomik ve transit ticaret merkezi olarak görüldüğünden Gayrimüslimlerin muhalefet fırkası lehinde seçimlerde aktif rol aldıkları görüldü. İktidarın merkezîyetçi yaklaşımı, Gayrimüslimleri ticaretle uğraşmalarının da etkisiyle muhalefet fırkasına yönlendirdi. Museviler

---

* Bu çalışma İlknur KOÇ'un Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2018 tarihinde kabul edilen "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul Teşkilatlanması ve Azınlıklar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

SCF'ye yönelirken Ermeni ve Rumların tercihleri ise ilçelere göre farklılık göstermiş, beklentiler, konumlar ve ekonomik pozisyonlar siyasi yönelişleri de etkilemişti. İktidar fırkası, ilk dönemde ulus-devlet tezine zarar vereceğini düşündüğünden dolayı Gayrimüslimlerin siyaset yapmalarına ve muhalefeti desteklemelerine sert tepki koyarken seçimlerin başlamasıyla birlikte Gayrimüslimlerin siyasi tercihlerini ve yönelişlerini kendi lehine değiştirmek adına farklı taktikler deneme seçeneğine yöneldiği görüldü. 1930 Belediye Seçimlerinde İstanbul'un en büyük rolü muhalefet fırkasının Gayrimüslimlere siyasete katılma kapılarını aralaması iktidarın Gayrimüslimlere yaklaşımında bir kırılma oluşturdu. SCF'nin kapanmasından sonra CHF'de siyaset yapan Gayrimüslimlerin olduğu görülmekteydi.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslimler, İstanbul, Seçimler.

Abstract

The elections of 1930 Municipalities, in which women and non-Muslims were given the right to do politics for the first time in the republican period, were widely discussed in politics and the public. Particularly one of the most prominent cities in the debate was Istanbul, which had a considerable non-Muslim population. Because Istanbul was seen a historical, economic and transit trade centre, it was observed that non-Muslims played an active role in the elections in favour of the opposition party. What led non-Muslims to favour the opposition party was the centralist approach of the government as well as their engagement with trade. While the Jews turned towards the SCF, and the preferences of the Armenians and Greeks differed according to the districts, the expectations and economic situations affected their political tendencies. Although the ruling party opposed strongly to allowing non-Muslims to do politics in the first period and their supports for the opposition party because it was thought that it would harm the nation-state thesis, so the ruling party tried different strategies to attract their support with the beginning of the elections. The most important role of Istanbul in the 1930s in the Municipal Elections was the fact that the opposition party opened the gates for the non-Muslims to participate in politics, creating a breakthrough in the approach of the ruling party to non-Muslims. After the closure of the SCF, non-Muslims were seen being engaged in politics in the CHF.

Keywords: Non-Muslims, Istanbul, Elections.

Giriş

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen yeni Belediye Kanunu ilk defa 1930 Belediye Seçimlerinde uygulandı (Resmi Gazete,14 Nisan 1930, Sayı:1471).Kabul edilen kanuna göre seçim, ülkenin değişik yerlerinde değişik tarihlerde başlayarak Eylül ayının ilk günlerinden başlayarak Ekim ayının 20'sine kadar yaklaşık bir buçuk ay sürecekti. Mevcut seçim bölgesinde seçimin kaç gün süreceği oranın en büyük

mülkü amirinin onayını almak kaydıyla o yerin belediye meclisinin inisiyatifine bırakılmaktaydı (Avşar, 1998:142).

Belediye seçimleri hazırlanan söz konusu kanun gereğince tüm ülkede bir günde değil de il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapıldı. Bu uygulama iktidarı elinde bulunduran fırkanın müdahaleyle seçimleri lehine sonuçlandırabilecek tedbirler alabilmesine fırsat tanımaktaydı. Seçimde sandık kurullarının belirlenmesinde adil bir düzenleme mevcut olmadığı gibi, bu uygulama hükümete bağlı yöneticilerin seçimlere ve sandıklara müdahale etmelerine imkân sağlamaktaydı. Yöneticilerin seçimlerde yetkileri dışına çıkararak sandık başında iktidar fırkası lehine hareket ettikleri iddiaları sıklıkla görülmekteydi (Çolak, 2007:112).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) yeni kurulduğu için seçime katılıp katılmaması çok tartışıldı. SCF'nin seçime katılmasını iktidar kadar SCF'nin bazı üyeleri de olumlu karşılamadı. Seçimin en çok tartışılan konusu SCF'nin Gayrimüslimleri aday göstermesi oldu. İktidar, ulus-kimliği inşasına zarar vereceğini düşündüğünden bu tercihe sıcak bakmadı. İktidar fırkası, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihsel süreçte güç ve çıkarlar doğrultusunda farklı pozisyonlarda yer aldığına inandığı Gayrimüslimlere temkinli ve tehditkâr yaklaştı. Bu tavır siyaset zemininde SCF ile CHF'yi karşı karşıya getirdi. Bu çalışmada 1930 Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimlerin siyasi tercihlerini ve eğilimlerini tespit ederek siyasette iktidar ve muhalefet fırkalarına yansımalarının hangi düzeyde olduğunu ortaya koymaktır.

İstanbul'da 1930 Belediye Seçimleri

İstanbul'da seçim hazırlıkları ilçelerin sayıca fazla olmasından ötürü erken başladı. İstanbul ilçelerine seçim defterleri 20 Eylül'de gönderilerek mahallelere listelerin asılması sağlandı. İstanbul'da seçimler 6 Ekim günü bütün ilçe ve nahiyelerde başladı, seçim meydanları Gazi Mustafa Kemal'in fotoğrafları ve bayraklarla donatıldı. Seçim başlamadan önce seçim encümenleri sandıkların boş olduğunu halka göstererek sandıkları kapatarak mühürledi, daha sonra oy atma işlemi başlatıldı (Hakimiyet-i Milliye, 6.10.1930). İstanbul'da sandıkların genelinin cami avlularına konulması dikkat çekmekteydi.

Nüfusunun fazla olduğundan aday sayısı da bu yapıya göre düzenlendi. SCF, İstanbul'da 117 aday gösterdi. Adaylar ağırlıklı olarak emekli memur-asker, tüccar ve avukatlardan oluşmaktaydı. Kadın adaylar arasında Suat Derviş Hanım ve Nezihe Muhittin Hanım yer almaktaydı. CHF avukat, doktor, yazı işleri müdürleri ve

tüccarlardan aday gösterdi (Cumhuriyet, 5.10.1930) Aday profilinde kadın adaylarının yanında seçkin meslek grupları ve tüccar kesimi dikkat çekmekteydi.

Seçimin en çok tartışılan konusu fırkaların çalışmaları oldu. Seçim çalışmalarında muhalefet fırkasının propagandaları daha geniş bir zeminde ve daha köklü vaatlerle kendini gösterdi. CHF'nin merkez fırka olması, teşkilatları elinde bulundurması, muhalefeti bu hedeflere yönelttiği için seçim çalışmalarında sert söylemler ön plana çıktı (Pınar, 2016:167). İktidar, İstanbul'da güçlü kadroları sayesinde muhalefetin seçimlerde sönük kaldığını düşünmekteydi. Bunun yanında özeleştiriyi yaparak İstanbul'da vergilerin yüksek oranda olduğunu kabullenmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-9). İstanbul seçimlerinde SCF daha çok kentin ekonomik yönünü de dikkate alarak vergilerin kaldırılması, şekerin ucuzlatılması, işçilerin durumlarının düzeltilmesi vb. alanlarına yönelirken CHF daha çok rejim vurgusuyla Gayrimüslimlerin adaylıklarının ulus-devlet tezine zarar vereceği endişesini ön plan çıkartan söylemler üzerine odaklandı. Seçimlerin başlamasıyla birlikte iki fırka birbirine suçlamalar yöneltmeye başladı. CHF, muhalefetin Komünist ayak takımını kullanarak sandık başında kavga, silahla tehdit, adam döverek seçimin güvenliğini ihlâl etmekle suçlarken (BCA, 490.01/233.916.1-27) SCF ise, iktidarın gücünü kullanarak kolluk kuvvetleri vasıtasıyla sandıkta kendi seçmenlerine her türlü zorluğun çıkarıldığı suçlamasını yöneltti. İktidar yanlısı basın bu görüşlere paralel olarak muhalefeti suçlarken muhalefet yanlısı basın ise, olayların sorumlusu olarak iktidarı görmekteydi. Muhalefet, seçimin ilk gününden itibaren oy kullanacak olan halka çeşitli engeller çıkarıldığını sürekli gündeme taşımaktaydı.

Bunu destekler mahiyette Gazi Mustafa Kemal Paşa, Hasan Rıza'ya (Soyak) "*Hangi parti kazanıyor? diye sormuş; bizim parti cevabı karşısında hiç de öyle değil! Hangi partinin kazandığını ben sana söyleyeyim: kazanan idare partisidir.! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilesin*" (Soyak, 2010:418). Diyerek hükümet müdahalesinin varlığını doğrulamaktaydı.

Seçimin en çok tartışılan ve en çok şikâyetlere konu olan meselesi sandık güvenliği oldu. Örneğin, Kandilli'de seçim bir saat gecikmeli başlayıp erken bitirilince, oy kullanacak olan seçmenler bu konuda şikâyetlerde bulundular (Son Posta, 12.10.1930). Benzer şekilde Beykoz'daki seçim sandığı Çengelköy'e götürülünce burada atılan oyların çoğunluğu SCF aleyhinde oldu. Sandığın 14.30'da kaldırılması halkın bu durumu protesto etmesine yol açtı. Elli altı yaşında olan bir kadın polislerin önüne geçerek "*Ben çoluğumu,*

çocuğumu bıraktım oyumu vermeye geldim, böyle mi oy toplanır?” diyerek tepkisini dile getirdi. Bu durum karşısında halktan 300 kişi zabıt tutturarak Kaymakam Reşat Bey’i mahkemeye vermeye karar verdiler (Son Posta, 12.10.1930).SCF’nin öne geçeceği tahmin edilen yerlerde kanunların dışına çıkılarak her türlü engelin çıkarılması sıklıkla karşılaşılan durumlar arasındaydı.

Fatih’te ise benzer olaylar farklı bir şekilde cereyan etti. Hatçesultan, Keçecipiri, Karabaş mahallelerinin seçime büyük ilgi gösterdiği, halkın yüzde doksanının SCF’ye yöneleceği anlaşılınca oy kullanmaya gelen halka onların seçim günü olmadığı, yarın Karağümruk’e gitmeleri gerektiğinin söylendiği, halkın bir kısmının bu durumu belediyeye şikâyet ettiği öne sürülmekteydi (Son Posta, 7.10.1930).

Süreyya İlmen’de geceleri sandıkların açıldığını kendi oylarının çıkarılarak iktidar fırkasının oylarının konulduğunu bunun önüne geçebilmek için kendi fırkalarından iki kişinin sandık başlarında nöbet beklemesini talep etmesine karşın Fethi Bey, devlete karşı güvensizlik oluşturabileceğinden bu öneriye sıcak bakmadığını söylemekteydi (İlmen, 1951:74).

Seçimlerin en çok tartışılan konularından biri de seçim aygıtlarını elinde bulunduran hükümet güçlerinin keyfi uygulamaları oldu. Seçimlerde memurların muhalefete oy verecek olan seçmene hemen hemen her ilçede engel olduğu iddia edildi. Fatih’te sandığın başında kaymakamın da olmasına karşın oy vermek için gelen kişilere sandık başındaki memurların birçok zorluk çıkardığı söylendi. Defterde isimlerinin bulunmaması oy kullananlar için sıklıkla karşılaşılan rutin durumlardan biriydi. CHF, seçmenlerin defterlerde isimlerinin geç bulunmasını seçime katılım oranını düşürdüğünü, bunun yanında katılımın az olmasının diğer bir sebebini de muhalefetin engellemeleri olarak görmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-13). Bunlar dışında seçimlerde halka zorluk çıkarıp baskı yapanlar arasında imamlar ve muhtarların da olduğu iddialar arasındaydı (Son Posta, 9.10.1930). Örneğin, Beyazıt–Eminönü’nde İsmail Efendi isminde bir kişi SCF’ye katıldığı için Hacıkadın muhtarının onu tehdit ettiğini ve kendisini mahalleden kovduğunu anlattı. Muhtarların halka müdahale etmesi sonucunda halk, bu durumu İçişleri Bakanlığı’na şikâyet etti (Son Posta, 8.10.1930). Yapılan şikâyetler sağlıklı ve ciddi bir şekilde işleme alınmadığından seçim boyunca bu tür itirazların önü kesilmedi.

SCF seçmenin oy kullanması çeşitli şekillerde engellenerek seçimin iktidar lehine sonuçlanması istenmekteydi. Örneğin, Beyoğlu’nda SCF taraftarlarının oy vermelerine engel olunmaya

çalışıldığı, 2832 ve 2451 numaralı polis memurları içeri gelen seçmenleri inceleyerek SCF'ye oy vermek isteyenleri bir şekilde uzaklaştırdıkları, SCF taraftarlarının da olaylar sonucunda zabıt tutturdukları söylenmekteydi. Yağ Kapamı iskelesi hamalları oy vermeleri için sandık başına götürülmek istendiği, hamallar gitmek istemeyince her birine CHF oy pusulaları imzalatırıldığı, imzalamak istemeyen üç tane hamalın işine de son verildiği de söylentiler arasındaydı. Çimento fabrikasına götürülen oy sandığında ise orada çalışmayan birçok işçiye oy attırıldığı, burada da diğer yerlerde olduğu gibi SCF'ye oy vermek isteyenlerin defterde isimlerinin bulunamadığı gündeme getirilmekteydi (Son Posta, 8.10.1930).

Sandık güvenliği sorunu ilçelerin çoğunda olduğu gibi Beyoğlu'nda da görüldü. CHF ve SCF temsilcileri burada seçime müdahale edildiği noktasında birbirlerini suçlama yoluna gittiler. Deniz İşçi Cemiyeti Başkanı Emin Bey, Galata gümrük salonunda Hamal Kahyası Mustafa başkan, Felek Mehmet adındaki kişilerin halka baskı yaptıkları, işçileri gruplar halinde seçim yerine getirtip ellerine CHF'nin oy pusulalarını tutuşturdukları, ancak işçilerden büyük çoğunluğunun yine de SCF'ye oy attığı söylenmekteydi. SCF'ye oy verdikleri için bu üç kişinin işçilere "*Yarın görüşürüz, SCF'ye oy veren işçiye ekmek ve iş yok*" diyerek halkı korkuttukları da iddialar arasındaydı. Baskıların artması sonucunda 50 kişilik bir grup Beyoğlu kaymakamına şikâyette bulundular (Son Posta, 7.10.1930). CHF Kadıköy Temsilcisi Niyazi Tevfik Bey'in Kadıköy'de SCF'ye oylarını verecek olan elliye yakın kadını kendi fırkalarına oy vermesi için ikna ettiği de söylentiler arasındaydı (BCA, 490.01/233.916.1-28). İstanbul'da birçok ilçede halkın muhalefete oy vermemesi için tehdit edildiği, korkutulduğu, yapılan şikâyetlerin işleme konulmadığı, seçimin işleyişinde ciddi problemlerin olduğu gündeme taşınmaktaydı.

İstanbul belediye seçimlerinde sandık güvenliğinden sonra en çok sorgulanan konulardan biri de seçmen defteri meselesiydi. Beyazıt'ta 200 kalaycının, SCF'ye oy vermek için seçim yerine geldikleri, fakat defterde isimleri bulunamadığı için geri döndükleri söylenmekteydi. Birçok yerde olduğu gibi burada da SCF oy pusulasıyla sandığa gidenlere defterde isimlerinin olmadığı söylenerek geri çevrilmekteydi. Beyazıt'ta börekçilik yapan Abdurrahman Efendi bakırcılar karşısında 10 numarada ikamet ettiği halde o da oy verememe sebebini şöyle aktarmaktaydı: "*On senedir burada otururum. SCF'ye oy vermek için içeriye girdim. İsmim defterde yokmuş!*" (Son Posta, 9.10.1930). Muhalif seçmenler sürekli bu sorunla karşılaşip geri dönerken, iktidara oy verecek olanların isimleri

olmasa dahi oy kullandıkları söylenmekteydi. Seçim defteriyle ilgili karşılaşılan problemlerden biri de seçim defterinin çalınma meselesiydi. Çatalca'da Ferhat Paşa mahallesinin seçim defteri belediye dairesinden çalınması üzerine kaymakam tarafından zabıt tutturulmasına karşın defter bulunamadı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-185).

Bütün tartışmalara karşın muhalefet fırkası seçmenine uygulanan engellemelerin iktidar fırkası seçmenlerine uygulanmadığı görülmekteydi. Bir vatandaş elinde CHF'nin oy pusulası ile oy kullanmak için sandık başına geldiğinde, acelesi olduğunu söylemesi üzerine adamın defterde isminin olup olmadığına bakılmadan oy kullanılmasına müsaade edildiği görülmüş, SCF'liler bu uygulama karşısında "*Fethi Bey bile oyunu kullanamıyor da bu adamın defterde ismi aranmadan nasıl kabul ediliyor?*" deyince CHF taraftarları bu kişinin Bakırköy'de tanınmış bir kişi olduğunu söylemeleri üzerine SCF taraftarları da Fethi Bey'in bütün memleket tarafından tanındığını söylemelerine karşın sonuç alamamışlardı (Son Posta, 11.10.1930).

SCF' ye oy verecek olan Valide-i Atik mahallesinden Bahçıvan Abdi Ağa'nın oy kullanmak için sandığa gittiğinde defterde isminin bulunmasına karşın nüfus kâğıdı mühürlendikten sonra "*İş bitti!*" denilerek dışarı çıkartıldığı öne sürüldü. Benzer bir olayda Sultan Ahmet'te yaşanmış, Saniha Rüştü Hanım seçim sandığına iki kere oy kullanmak için gittiğini, fakat ikisinde de elinde SCF oy pusulası olduğu için "*İsmin yoktur.*" denilerek dışarı çıkarıldığını, sonrasında bir Darülfünun öğrencisinin ona yardımcı olup, beraber içeri giderek ismini arayıp bulduğunu, kadının oyunu bu şekilde kullanabildiği haberler arasındaydı. Sanih Hanım gibi birçok vatandaşa oy kullanmada tıp öğrencileri yardımlarda bulunarak, halkın çoğunun SCF için oylarını kullanmalarını sağladılar (Son Posta, 11.10.1930). Fethi Bey, seçimlerde İstanbul ilindeki yapıldığı iddia edilen yolsuzlukları Meclis'e taşımaya karşın herhangi bir sonuç alamadı (TBMM Zabıt Ceridesi, XXII/5:22)

İktidar, seçimlerde Darülfünun, yüksekokul öğrencilerinin, Şirketi Hayriye, Anadolu demiryolu çalışanlarının ve esnaf cemiyetlerinin SCF'ye oy verdiğini rapor etmekteydi. (BCA, 490.01/233.916.1-29). Muhalefete oy verme eğilimlerinde ekonomik kaygıların ön planda olduğu görülmekteydi. Seçime katılan 49.254 seçmenden 35.934 CHF'ye, 12.813'ü de SCF'ye oy verdi (Vakit, 20.10.1930). Çekişmeli geçen İstanbul seçimlerinde muhalefet Çatalca, Burgaz ve Maltepe'de seçimleri kazandı. CHF muhalefetin güçlü olduğu Beyoğlu'nda sıkı bir çalışmayla 7.000 civarında oy aldığını iddia ediyordu (BCA, 490.01/233.916.1-12). Diğer yerlerde

CHF önde tamamladı. Seçimlerde alınan sonuçlar şu şekildeydi (Weiker, 1973:114.)

İLÇE	CHF	SCF
Eminönü	5,010	1,004
Üsküdar	3,387	1,491
Bakırköy	2,069	1,080
Adalar ¹	1,906	16
Beyoğlu	6,298	2,374
Fatih	9,764	2,714
Beykoz	2,955	1,430
Sarıyer	1,597	1,276
Kadıköy	2,956	1,503

Seçim sonuçlarının bir değerlendirilmesi yapıldığında iktidarın en başarılı olduğu ilçenin Fatih olduğu, muhalefetin ise Sarıyer, Kadıköy ve Beykoz'da kayda değer oy aldığı görülmektedir. Muhalefetin en başarısız olduğu yer muhalefet yanlısı eğilimleriyle bilinen Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Adalar olması bir ironi olarak gözükmemektedir. Buna karşın muhalefetin en çok oy aldığı yerlerin başında Gayrimüslim nüfusunun yoğun olduğu Beyoğlu gelmektedir. Oy çatalının en daraldığı ilçe ise Sarıyer'dir.

1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Osmanlı bakiyelerinden arınmak isteyen yeni rejim, ulus-kimlik bağlamında yeni bir toplum inşasına girişti. 1924 Anayasası'nın 88. Maddesinde "*Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.*" İbaresine yer verilerek Gayrimüslimler de dâhil bu topraklarda yaşayan herkesin Türk vatandaşı olarak görüldüğü herhangi bir ayırım yapılmadığı belirtildi (Batum ve Yüzbaşıoğlu, 1997:21). Siyasi alanda bu durum farklılık göstererek, anayasada milletvekili olabilmenin şartları arasında Türkçe okuma ve yazma bilmenin gerektiği yazıldı. Gayrimüslimlerin Türkçe öğrenemedikleri takdirde hiçbir şekilde siyasi alanda faaliyet gösteremeyecekleri belirtildi. Bu maddelere bakıldığında Gayrimüslimlerinde içinde olduğu homojen tek bir toplum oluşturulmak istendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Gayrimüslimleri Türkleştirme politikası "*tek dil, tek kültür, tek ülkü*" çerçevesinde bir ulus devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne

¹ CHF'nin tespitlerine göre Adalarda nüfusun % 80'i Gayrimüslimlerden oluşmakta ve ekonomik hayatın kontrolünü elinde tutmaktaydılar. (BCA, 490.01/233.916.1-123)

vatandaş bağıyla bağlamak oldu. Bu politikalar uygulama alanına konulmaya çalışılırken Türk halkı, Milli Mücadele'nin de etkisiyle Gayrimüslimleri yabancı ve güvenilmeyecek kişiler olarak görmekteydi (Bali, 1998:171). Bu da "Türkleştirme" politikasının uygulanmasını zorlaştırarak sürenin uzamasına yol açtı.

Gayrimüslimlerin, kamuoyunda ve siyasi iktidar nezdinde daima öteki olarak görüldükleri Anayasa'da mevcut olan ve herkese hiçbir ayırım uygulanmaksızın tatbik edilmesi gereken haklardan eşit bir şekilde faydalanamadıkları iddia edilmekteydi. Uygulamada Müslüman-Gayrimüslim ayrımı yapıldığı öne sürülerek, özellikle Gayrimüslimlerin kamu hizmetlerinde istihdam edilmemeleri şeklinde yansımaktaydı. Siyasi iktidarın kendi iradesini dayatması sonucu Gayrimüslimler yedek subay olma hakkına sahip olmalarına karşın tıpta uzmanlık dalları dışında yedek subay sınavlarına girdikleri halde askerliklerini er olarak yapmaktaydılar. Hemşirelik görevini yapmaya hiçbir engel olmayan Gayrimüslim genç kızlar, Kızılay tarafından kabul edilmemekteydiler. Gayrimüslimlerin tam anlamıyla Türkleşmemiş olmaları da onların her yerde "*daha az güvenilir*" kişiler olduğuna dair bir kanaatin oluşmasına yol açmaktaydı (Bali, Sayı 115, 1998:4).

1930'lara gelindiğinde tek fırkanın kurguladığı homojen bir toplum tasavvuru toplumla belli kesimini temsil eden Gayrimüslimleri rejimle karşı karşıya getirdi. İktidarın dışında kendini liberal politikalarla tanımlayan SCF'ye doğru Gayrimüslimlerin bir eğilimi olduğu görüldü. Bu dönemde Gayrimüslimlere yapılan baskıların katlanarak devam ettiği de öne sürülmekteydi. O dönemlerde "*Türkün en kötüsü Türk olmayandan iyidir.*", "*Türk devleti işlerinin başına öz Türk'ten başkası geçmemelidir.*" gibi sözlerle Gayrimüslimleri dışlamaya dönük bir politika izlenmeye devam edildi (Bora, 1995:37). Bu uygulamalar Gayrimüslimler üzerinde büyük baskı oluşturdu. Gayrimüslimlerin üzerindeki baskının dışa yansımaları ise iki fırkanın katıldığı belediye seçimlerinde kendini gösterdi (Bali, Sayı 115, 1998:82). SCF'nin kurulması Gayrimüslimlere siyasete katılma ve temsil olanağı sağladığından bu unsurlar arasında olumlu bir hava oluşturdu.

Gayrimüslimler belediye seçimlerinde aday listelerinde önemli sayıda yer almalarına karşın SCF'nin teşkilatlanma sürecinde çok fazla yer almadılar. SCF'nin teşkilatlanma sürecinin başladığı sıralarda aslen Ermeni olan Enis Efendi Fethi Bey'e bir mektup yazarak fırkaya dâhil olmak istediğini belirtmesi üzerine Fethi Bey, İstanbul Nazlı Han'da kendisiyle bir görüşme yaparak İsmail Hakkı Bey ile tanıştırdı. Fırkaya girdikten kısa bir süre sonra ortaya koyduğu

performanstan dolayı fırkanın muamelatı umumiye bürosu şefliğine tayin edildi. Daha sonraki süreçte Enis Efendi'ye 50 lira verilerek Arnavutköy bölgesinin teşkilatı için görevlendirildi. Teşkilat kurmak için Arnavutköy akıntı burnunda bir bina kiralanmasına karşın gerekli eşyalar için para bulunamadığından ocağın açılışı yapılamadı. CHF'nin iddialarına göre ise, Enis Efendi Arnavutköy civarında ahlaken zayıf ve dolandırıcılıkla tanındığı için buradaki halk onu teşkilatın başında görünce SCF'den uzak durup yaptığı propagandalara da itibar etmedi. Enis Efendi Arnavutköy SCF nahiye ocağı ve teşkilatı için verilen parayı özel işlerinde harcadığı için burada ocak açılmamıştı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F17-1).

1930 Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimlerin aktif olarak siyasetin içinde yer aldıkları görülmekteydi. Fethi Bey İstanbul'da Ermeni gazetelerine verdiği demeçte programlarında ırk ve din farkı gözetmediklerini, Gayrimüslimlerin oylarına talip olduklarını açıkladı. Bu amaç doğrultusunda Fethi Bey'in Gayrimüslimlerin önde gelen aydın kesimi ile adaylık konusunda görüşmelerde bulunduğu iddia edildi (Pınar, 2016: 216). Cumhuriyet gazetesinin haberine göre de, Fethi Bey'in Gayrimüslim aydınlarla bir toplantı yaptığı, belediye seçimlerinde gösterilecek adaylar arasında eski Milletvekillerinden Orfanidis Efendi'nin de olduğunu yazmaktaydı (Cumhuriyet, 31.08.1930). SCF Sekreteri Nuri Bey de bunu doğrularak Gayrimüslimlerden bazı aydınlar ile görüşüldüğünü fırkasının Yahudilerden, Rumlardan ve Ermenilerden yerel seçimlerde aday göstereceğini bildirdi (Pınar, 2016:216). Bu açıklamalardan sonra iktidar fırkası ve bazı yayın grupları ülke bütünlüğünün zedeleneceği endişesiyle muhalefeti sert bir şekilde eleştirmeye başladı. SCF'nin özellikle İstanbul'da Gayrimüslimlerden aday göstermesi iktidar fırkası tarafından tepkiyle karşılanarak ağır eleştirilere maruz kaldı.

Bu eleştiriler üzerine Fethi Bey, Cumhuriyet rejimine ve anayasa maddelerine uyulduğu sürece bunun problem olmayacağını belirtti. Bu ilkeler doğrultusunda hareket edildiği sürece adaylık konusunda herhangi bir sıkıntının yaşanmayacağını savunmaktaydı (Yarın, 10.10.1930). Bununla birlikte Gayrimüslimlerden aday gösterilmesi, SCF'ye yakın bazı çevrelerce de hoş karşılanmadı. Hatta aday gösterilecek Gayrimüslim isimlerinin silinmesini yerine müstakil ya da CHF'nin göstereceği adayların yazılması gerektiğini söyleyenler bile çıktı (Cumhuriyet, 1.10.1930).

İktidar fırkası, vatandaşlara geçmiş vurgusu yaparak Gayrimüslimler konusunda dikkatli olmaları gerektiğini her fırsatta dile getirdi (Balkaya, 2006:100). SCF'nin milli bütünlüğe zarar

verdiğini, muhalefetle birlikte bu unsurların ılımlı ve uysal kimliklerinden sıyrılmaya başladıklarını, Osmanlılık siyasetinin canlanması olarak görmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-25). Gayrimüslimlerin CHF, SCF'yi "gayri Türklerin fırkası" kendisini ise "Türklerin fırkası" olarak adlandırmaktaydı. 13 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir habere göre Fethi Bey Türkiye'de yayımlanan Ermenice bir gazetenin muhabirleriyle yaptığı görüşmede bu unsurların siyasi kazanımlar için tahrik edilmesinin yanlışlığına değinerek bir bütün içerisinde ırk, soy, mezhep ayrımı gütmeden Cumhuriyet'in daha iyi yerlere gelmesi için çalışmanın daha önemli olduğunu düşünmekteydi (Cumhuriyet, 13.08.1930). İktidar bu meselede devlete ve rejime bağlanmanın ve sadakatin formülünü ulus-devlet tezinin güçlendirilmesinde görürken muhalefet özgürlükler bağlamında meseleye yaklaşarak Gayrimüslimlere vatandaşlık bağıyla yaklaşıldığı takdirde bu rabitanın kendiliğinden ortaya çıkacağını savunmaktaydı.

Fethi Bey, Gayrimüslimlerin siyasi çıkarlara alet edilmemesini ortak değerler etrafında hareket edildiği sürece rejim için bir tehlike oluşturmayacağı düşüncesindeydi. Bu bağlamda SCF İstanbul'da 6 Rum, 4 Ermeni ve 3 Yahudi olmak üzere 13 kişi aday gösterdi. Buna karşılık CHF listelerinde Gayrimüslimlere yer vermedi (Avşar, 1998:151). Gayrimüslimlerden hiç aday göstermeyen CHF "Bizim bu meselede tek cephemiz vardır. Gayrimüslim Türk vatandaşları lisanımızı ve aldıkları gün kanunlarımızla teyit edilen haklarını reylerimizle de tespit etmemize hiçbir mani kalmaz." (Hakimiyet-i Milliye, 14.11.1930). Ortak dil vurgusu yaparak Gayrimüslimlerden aday gösterilmemesinin nedenlerini ortak bir vatandaşlık bağlamında aidiyet duygusunu geliştirememelerinde gördü.

SCF'nin İstanbul Belediye seçimlerinde Gayrimüslimlerden gösterdiği adaylar şunlardı: İstanbul Beyoğlu İlçesi adayları; Eski Milletvekili Orfanidis Efendi, Eski Osmanlı Bankası Müdürü Panciri Bey, Avukat Marko Naum Efendi, Avukat Avram Naum Efendi, Eski Sisam Beyi Vegleri Efendi, Rum Spor Kulüpleri Başkanı Pantazidiz Efendi, Arpacı oğlu Nikolaki Efendi, Eski Elçilik Sekreteri Herant Bey, Kazancıyan Bey. İstanbul Beyazıt İlçesi adayları; Eski Osmanlı Bankası Müdürü Berç Keresteciyan Efendi (Cumhuriyet, 7.11.1930) ve Kabzımal Halepli oğlu Yuvan Efendi. İstanbul Fatih İlçesi adayı; Fabrikatör Yani Volos Efendi. İstanbul Kadıköy İlçesi; adayı Avukat Lion Bey Zive (Son Posta, 6.11.1930). Gayrimüslimlerden en çok aday gösterilen ilçe Beyoğlu'ydu. Adaylar arasında eski milletvekilleri, avukatlar ve özellikle fırkanın ortaya koyduğu liberal

politikalarından ötürü iş dünyasının temsilcileri dikkat çekmekteydi. Ticari kaygılar, merkezileşmeyle güçlerini kaybedeceği korkusu ve ticaret sektörünün içinde olduklarından 1929 Dünya Ekonomik Krizi'ni daha ciddi hissetmeleri onları ekonomide serbest piyasayı savunan muhalefet fırkasına yönlendirmişti.

Muhalefetin Gayrimüslimlerden aday göstermesi basında da tepkilere neden oldu. Yunus Nadi, Gayrimüslimlerin Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan haklarından vazgeçtiklerini, din ve ırk faktörünü ön plana çıkarmadan yaşamlarını sürdürmeleri gerektiğini belirtti (Pınar, 2016:217). Gayrimüslimlerin aday olması konusunda en sert eleştiriler iktidara yakınlığı ile bilinen Anadolu ve İnkılâp gazetelerinden geldi, Haydar Rüştü Bey, Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin örflerinin ve beklentilerinin birbirinden farklı olduğunu, bu sebeple de bugüne kadar hiçbir meselede birleşemediklerini ve bu unsurların işgal döneminde Türkler aleyhinde işgalci güçlerle iş birliği yaptıklarını, bu noktadan hareketle de belediye seçimleri esnasında yine bütün bu Gayrimüslimlerin SCF etrafında Türklük aleyhinde örgütlendiklerini yazmaktaydı (Anadolu, 7.11.1930).

Cumhuriyet ve Anadolu gazeteleri de SCF'nin Gayrimüslim politikasına sert eleştiriler getirince SCF lideri Fethi Bey konuyla ilgili bir açıklama yapma gereği duydu. *“Rumları, Ermenileri listemize koymamız Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda onlara tanınan hakka riayetimizdendir.”* Gazete, Fethi Bey'in bu sözlerine karşılık olarak: *“Teşkilatı Esasiye Kanunu ekalliyetlere hak veriyor, bunu biz de biliyoruz. Fakat o Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Rumların, Ermenilerin dâhil olmadığı intihaplar yolsuzdur, kanunsuzdur! Diye bir kayıt var mıdır? Gene o Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda bütün teşkilatlara mutlaka bir Rum ve Ermeni konacak diye bir emir, bir madde var mıdır?”* Anadolu gazetesinin Başyazarı Haydar Rüştü Bey, 8 Eylül tarihli 'Kirkor Efendi' isimli yazısında Osmanlı döneminde Gayrimüslimlerin bakanlık bile yaptığı ve bunun acı sonuçlar doğurduğu uyarısında bulunduktan sonra Gayrimüslimlerin Lozan'da kendilerine tanınan haklardan feragat ettiklerini, bir gün Türk dili ve kültürüyle kaynaşmaları durumunda haklarının iade edilmesine bir engel kalmayacağını belirtmekteydi.

Haydar Rüştü Bey, Gayrimüslimlerin aday gösterilmesini eleştirirken; bu unsurların mecliste siyaset yapmalarının da önünün açılmış olacağını, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde buna benzer acı tecrübelerden ders alınması gerektiğini şu sözlerle vurgulamaktaydı: (Anadolu, 15.11.1930). *“Biz İzmirliler Torkumun Hirisostomos'un ihanetlerini asla unutmuyoruz. İstanbul'un temiz ve asil*

evlatları Araphanı hainleri unutamaz. Şarkta ve garpta kuyuları Türk kellesiyle dolduran Taşnakçıları ne Erzurum'un ne Erzincan'ın ne Sivas'ın ne Diyarbakır'ın hala babasız yaşayan çocukları, bu kocasız sürünen dulları, hala evlatsız gözyaşı dökten anaları unutamıyor. Üç buçuk sene düşman zulüm ve esareti altında inleyen nesil hala sağdır ve biz onlarız. İzmir'i yakan yıkanların Rum ve Ermeniler olduğunu biz bilmeyiz de kim bilir?" (Anadolu, 9-10.11.1930). Gayrimüslimlerin aday gösterilmesinin doğru olmadığını bu ülkeye sadakat göstermediklerinden adaylıklarına sıcak bakmamaktaydı.

İnkılâp gazetesi, olayı daha ileri bir boyuta taşıyarak bu uygulamanın bu Gayrimüslimlerin milletvekili olmalarının da önünü açtığını, içerden devleti ele geçirme pozisyonuna bile geleceklerini sayfalarına taşıdı (İnkılâp, 11.11.1930).

Vakit gazetesi de, bu meseleyi köşesine taşıyarak muhalefetin belediye seçimlerinde adaylarını açıklamasından itibaren ülkede kara bulutların ortaya çıktığını, herkesi tiksindiren ve karamsarlığa düşüren bir havanın oluştuğunu öne sürdü. Gazete, olayın tarihsel kökenine şu şekilde vurgu yapmaktaydı: "Rumca yazıp, Ermenice okudukça, Yahudice düşünüp Filistin ve Arzı Mevut rüyaları gördükçe yabancıldılar. Bu hakkı onlara vermekle kıyamete kadar kurtulduğumuza inandığımız bir endişeyi tekrar içimizde diriltmiş olduğunuz. Mesele din işi değil, kan işi değil, dil işi, kültür ve ülkü işidir. Rumlar Rumcayı unutup tarihlerini bizim kültürümüz içinde eritecekleri güne kadar onlara teslim olmamak ihtiyatı hem boynumuzun hem aklımızın borcudur. Meşrutiyet İnkılâbından sonraki Osmanlı tarihimizin faciaları unutuldu mu? Sünepe miskin Azaryanın Ayan müzakere salonunun pencerelerinden İngiliz donanmasına bakarak nasıl aslan kesildiği hala gözümüzün önünde nesiller değişmeden diller birleşmeden Türk kültürü içinde eriyip Türkleşmeden onlara teslim olmayız. Yeni Başolarla dini siyaset bayrağı yapanlara Türk tarihinde artık yer kalmamıştır." (Vakit, 14.11.1930). Gayrimüslimlerin Türk kültürünü benimsemediklerini, ortak dili içselleştirmedikleri sürece Türk kimliği çatısı altında yabancı unsurlar olarak kalacaklarını, tarihsel süreçte bunun birçok örneği olduğu için bu unsurlara güvenilmemesi gerektiğine işaret etmekteydi.

Benzer şekilde evlere, işyerlerine dağıtılan bildirilerde "SCF'nin Rumları, Ermenileri iş başına getirmek istediğini, daha önce yurdunda seni zehirlemek için her türlü melaneti yapan, namusuna, şerefine her zaman taarruz edenleri iş başına getirmek isteyen bir fırkaya nasıl oy verirsin" (Cumhuriyet, 9.11.1930) denilerek muhalefet fırkası hedef haline getirilmekteydi.

Siirt Milletvekili Mahmut Bey de Gayrimüslimlere güvenilmeyeceğini şu şekilde dile getirdi; “SCF’nin yanlış yolda olduğunu Osmanlı Devleti’ndeki ıslahatçı sultanların Avrupa devletlerine hoş gözükmek için Gayrimüslimlere verdikleri haklar gibi Fethi Bey’inde bunların etkisinde kalarak Ermenilere ve Yahudilere kendi fırkasında siyaset yapma hakkını verdiğini eşitliği savunarak Türk dilini kabul etmeyen okulları ayrı olan ve ülkenin kültürünü benimsemeyen bir topluluğa bu kadar güvenmenin Türklüğe hakaret olduğunu Osmanlı döneminin sona erdiğini CHF’nin eşitliği savunurken kimseye yaranmak gibi bir sorununun olmadığını belirtmiştir. Bu vatandaşlar arasında M.Pioncare’nin dediği gibi, Ekaliyetlerin vazifesi ekseriyete intibak etmektir. Gayrimüslimler ne zaman dilimizi konuşur, kültürümüzü benimserse o zaman oylarımızı rahatça onlarla paylaşıyoruz.” (Hakimiyet-i Milliye, 14.11.1930). İktidara yakınlığıyla bilinen gazete ve yazarların ortak düşüncesi Osmanlı Devleti sürecinde ortak dil ve kültür birliği olmadığından kendi paradigmaları ışığında hareket eden bu topluluğun devlet karşıtı bir duruma gelmesinden ders alınmasıydı. Ortak bir kültür ve dil vurgusuyla ortaya çıkan yeni rejimde Gayrimüslimlerin bu değerleri kabul etmedikleri sürece siyaset ve yönetim alanından soyutlanmalarının doğru olduğu görüşündeydiler. Yeni rejim her ne kadar kendini Osmanlı bakiyelerinden soyutlayarak tanımlasa da Osmanlı döneminde siyaset kurumunda yaşanan travmaların etkisini hissetmekteydi. Bu da yeni rejimin Gayrimüslimlere yaklaşım modelini etkilemekteydi.

Gayrimüslimlere duyulan tepki seçim sırasında yapılan propagandalarda da kendini göstermekteydi. CHF’liler bu gibi söylemleri seçim boyunca propaganda aracı olarak kullanarak, genellikle “Serbest Fırka gavur fırkasıdır” diyerek oy toplamaya çalışmaktaydılar. Yine CHF “Hamparsunların, Mişonların, Yorgaların rey verdiği bu fırkaya nasıl utanmadan rey veriyorsunuz?” diyerek Gayrimüslimlerin dışındakilerin kendi fırkalarına oy vermelerini istemekteydi (Yarın, 9.11.1930).

CHF’nin seçimlerde bu eleştirilerine karşın Gayrimüslimler, SCF lehine propaganda yapmayı sürdürdüler. SCF de bu olumsuz tabloya rağmen seçim propagandasını yapmak için Gayrimüslimlerden yararlanmaya devam etti. Gayrimüslimler SCF’nin seçimleri kazanması için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Örneğin Kadıköy’de Musevi kızları SCF’nin listelerini dağıtmakla görevlendirildiler (Akşam, 9.11.1930). Beyoğlu’nda ise, bir Rum niçin SCF’ye oy verilmesi gerektiğiyle ilgili konferanslar vermekteydi (Son Posta, 9.11.1930). Hasköy’de SCF adına propaganda yapmak üzere genç bir

Yahudi görevlendirildi. Propaganda sırasında bir Yahudi de taşkınlık yapıp polis memurunu itmesi iddiasıyla tutuklandı (Vakit, 10.11.1930). Yine Beyazıt'te (Eminönü) seçim sandığı Gedikpaşa'da Rüstempaşa Camii'de bulunduğu sırada SCF taraftarı olan Yahudi bir genç fırka lehinde propaganda da bulundu (Vakit, 8.11.1930). Hasköy'de de fırka taraftarları propagandalarını yaparak oy toplamaya çalıştılar. Propagandaların artması üzerine iskele civarı Musevilerle dolup taşı. Kalabalığın artmasıyla iki fırka karşı karşıya gelmesine ve Musevilerin tahrik olmasına karşın olaylar büyümeden durum yatıştırıldı (Vakit, 9.11.1930). İstanbul'un birçok ilçesinde buna benzer olaylar görülmekteydi. Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu da SCF'yi desteklediklerinden olayların içinde kendilerini bulmaktaydılar.

İktidar, seçim devam ederken Gayrimüslimlerin oylarını almak için taktik değişikliğine gitti. Propaganda faaliyetlerinin artması üzerine CHF, Gayrimüslimlere cephe almanın yanında ironik bir biçimde bu grupların oylarına göz dikmekten geri kalmadı. Milli Mücadelede Türklerle Yahudilerin aynı safta yer aldığı tezini gündeme getirdi. İzmirli bir tüccar olan Babur Bey bu amaçla kendi cemaatini etkilemek üzere görevlendirildi. Sonuçsuz kalan bu girişimden sonra Doktor Levi'nin Yahudilerin kutsal dini mekânı olan Havra'da oylarını CHF'ye vermeleri için konuşmak zorunda bırakıldığı iddia edildi. Cemaatin tepkisi neden hükümet fırkasının Yahudi kökenli aday göstermediği ve hükümet gazetelerinin kendilerini aşağılamaya devam ettikleri yönünde oldu. İstanbul Rumları da baskı altına alındı, CHF Müfettişi Kamil Bey, Panaya Kilisesi Mütevelli Heyeti'ni çağırıp ve seçimlerde oylarını ne yönde kullanacaklarını sordu. Bu doğrultuda Rumların ya CHF'yi destekledikleri ya da hükümet baskısından korkarak seçimlere katılmadıkları iddia edildi (Emrence, 2000:49). İktidarın politika değiştirmesi tarihsel okumaları da etkilemekteydi. Genelleme yapmak doğru olmasa da Milli Mücadele'de ihanet içinde olduğu iddia edilen bir toplulukla politik çıkarlar doğrultusunda aynı saflarda buluşulabiliyordu.

Seçim sırasındaki engellemelerden Türkler kadar Gayrimüslimler de etkilendi. Kandilli'de Rum papazlardan biri oy için gece Rumların evlerini teker teker ziyaret ederek oylarını CHF'ye vermelerini telkin etmesine karşın Rumların sandık başında bocaladıkları görüldü. Gayrimüslimlerden SCF'ye oy vereceklerden anlaşılanların oy kullandırılmadan encümenler tarafından sandık başından uzaklaştırıldıkları da suçlamalar arasındaydı (Son Posta, 12.11.1930). SCF'lilerin itirazlarına rağmen sandık encümenliği, Vali

Yardımcısı Fazlı Bey tarafından CHF'den oluşan kişilere verildi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AIV-9, D 57, F3-9).

Seçimde kullanılan oyların büyük çoğunluğunun CHF lehine olduğu görüldü. Bunun nedeni olarak da Rumlara, muhtarların önceden CHF'ye ait oy pusulalarını dağıtıp CHF'ye oy vermeleri için baskı yapmasından kaynaklandığı öne sürülmekteydi (Son Posta, 15.11.1930). İktidarın yanında muhalefetin de Gayrimüslimleri etkilemek için farklı yollar denediği görülmekteydi. İstanbul'da bulunan Hoca Murat Efendi isimli bir kişinin SCF'nin Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde olduğunu söyleyerek Kemerburgazlılara SCF'ye oy vermeleri yönünde propaganda yaptığıydı. SCF'nin CHF Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey, muhalefet fırkasını "*apostollar fırkası*" olarak nitelemekteydi. Bu söylemler üzerine SCF İstanbul Ocak Başkanı İsmail Hakkı Bey, Kuzguncuk Ocağının açılışında yaptığı konuşmasında bu iddiaları reddetti (Emrence, 2014:168-169).

İktidar fırkası, sert propagandaların yanı sıra muhalefet fırkasının adaylarına da yönelik bazı suçlamalarda bulundu. SCF'nin Rum adayı Orfanidis Efendi'nin Rumların ihtiyaçlarını belirleyen gizli bir komiteye üye olduğu, belediye meclislerinde halkın ihtiyaçlarının görüşülmesinden önce Orfanidis Efendi'nin Yunan ocaklarında Rumların ihtiyaçları hakkında görüşme yapıp mazbatalarına imza attığı iddialarına SCF karşıtları büyük tepki gösterdiler (Vakit, 14.11.1930).

Seçim sırasında Halıcıoğlu'nda muhtarlık yapan Ocalno Davit, SCF için avazı çıktığı kadar "*Ben bundan sonra kaymakam da, vali de olacağım*" diye bağırarak ve halkın tepki gösterdiği de iddialar arasında yer aldı (Vakit, 9.11.1930). Ancak Dr. Nikolaki Efendi kimliği olmadığı halde CHF için oyunu kullanınca hakkında zabıt tutturuldu. (Son Posta, 9.11.1930).

Gayrimüslimlerin en çok sıkıntı yaşadığı durumlardan biri de sandık başındaki defterlerde isimlerinin olmamasıydı. SCF'nin oy pusulasıyla sandığa gidenlere isimlerinin olmadığı söylenerek geri çevrilmesine karşın aynı sandıkta Ester adındaki bir kadına orada hazır bulunan Rebeka imzalı bir CHF oy pusulası verildiği, halkın kanunsuzluk yapıyor tepkisi üzerine kadına yeni bir CHF oy pusulası verildiği iddia edildi (Son Posta, 7.11.1930). Benzer şekilde Son Posta gazetesi, Oğlu Yorgi Efendi'nin elinde SCF'nin aday listesiyle sandık başına gittiğini, fakat defterde isminin olmadığı, beyanında kırk üç senedir Hocapaşa, Ebussuut caddesinde oturmasına karşın oy kullanmasına izin verilmediğini yazmaktaydı (Son Posta, 9.11.1930). Seçim sırasında buna benzer birçok olay yaşandı, yaşanan olaylar üzerine M.Rainzar, Soryano ve Sami Künzberg'den oluşan Yahudi

heyeti seçimlerde hükümet aleyhinde olmadıklarını ve taşkınlıklarla bir ilgilerinin olmadığını göstermek adına Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'yı ziyaret ederek rejime bağlılıklarını bildirdiler. Türkiye Musevi Cemaati ve Hahambaşılığı İdare Heyeti Başkanı Avukat Isak Hazon ise, Rainzar'ın böyle bir yetkisinin olmadığını bu bağlılık ziyaretinin bilgileri dışında geliştiğini belirtti. Bu gelişmeler üzerine Kazım Paşa, Yahudilerin seçimlerdeki infial yaratacak muhalefet yanlısı eğilimlerinin sıkıntı oluşturacağı açıklamasında bulundu (Vakit, 19-20.11.1930).

Cumhuriyet gazetesi, Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin seçime katılma noktasında çok istekli görünmediklerini, Ermenilerin seçimlerde rahat bir ortam olduğu takdirde oy kullanacaklarını, Rumların ve çok daha isteksiz görünen Yahudilerin muhtemelen oylarını iktidar fırkasına vereceklerini öne sürmekteydi (Cumhuriyet, 5.11.1930). Aynı gazete seçim başladıktan sonra Gayrimüslimlerin SCF'ye Türklerin ise, iktidar fırkasına oy verdiklerini yazmaktaydı (Cumhuriyet, 7.11.1930). Museviler genellikle Eminönü'nde Hocapaşa Camii'ndeki sandıkta oylarını kullandılar. Musevi kadınların herhangi bir olay çıkmasını diye oy kullanmak için acele davrandıkları, buradaki sandıkta oy kullanan seçmenlerin çoğunun CHF'ye oy verdiği söylenmekteydi (Vakit, 6.11.1930). Beyoğlu'nda ise Gayrimüslimlerden en çok Musevilerin SCF'ye oy verdiği görülmekteydi (Son Posta, 8.11.1930). Hasköy ve Halıcıoğlu'nda da Musevilerin SCF'ye, Ermenilerin ise genellikle CHF'ye oy verdikleri iddia edilmekteydi (Hakimiyet-i Milliye, 9.11.1930). Fatih İlçesi'nde seçimin diğer ilçelere göre daha hararetle geçtiği, Balat'tan gelen seçmenlerin çoğunluğunun oylarını SCF'ye verdiği söylenmekteydi. Burada oylarını veren seçmenlerin çoğunluğu Musevilerden oluşmaktaydı (Cumhuriyet, 15.11.1930). İktidar genel anlamda İstanbul'da Rumların muhalefete destek vermediğini, Ermenilerin muhalefete taraftar olmalarına karşın Museviler ve dönmeler gibi propaganda faaliyetlerine katılmadıklarını rapor etmekteydi. Ayrıca Dramalı ve Karyeli muhacirlerin de muhalefete yöneldikleri görülmekteydi (BCA, 490.01/233.916.1-25).

Gayrimüslimlerin seçimlerde oylarını çoğunlukla SCF'ye vermesi ve bu unsurların bu fırkaya ilgi göstermesi CHF İstanbul İl Kurultay'ında da tartışıldı. Örneğin, Ortaköy Yahudileri hariç tüm Yahudilerin, kısmen Rumların, bazı bölgelerde Ermenilerin çoğunlukla SCF'ye oy verdikleri dikkat çekmekteydi (BCA, 490.01/233.916. 1-29.)

İktidar fırkasının Gayrimüslimleri dışlaması ve onlar üzerinde baskı kurmaya çalışması SCF'yi de zor durumda bıraktı. Bu

seçimlerde Gayrimüslimler ezici bir çoğunlukla SCF lehine oylarını kullanarak CHF aleyhine gösteride buldukları söylendi (Bali, Sayı 167, 1997:25-34). Gayrimüslimlerin SCF'ye oy vermek istediği, ancak iktidardan çekindikleri için oylarını CHF'ye verdikleri görülmekteydi. Genel olarak halkın yapılan tehditlerden, seçim sonrası işlerinden olmamak ve iktidarla ters düşmemek adına oylarını CHF'ye verdiği iddia edilmekteydi. Seçimlerde muhalefetin birçok engelleme ile karşılaşmasına rağmen büyük bir başarı kazandığı görülmektedir.

Seçim döneminde duyarsız gibi görünen Rum gazeteler, eleştirilerin artması üzerine Rumların SCF'ye oy vermeleri gerektiğini savunmaya başladılar. SCF listelerinde aday olan Gayrimüslimlerin isimlerini gazetelerinde yayınladılar. Rumlara baskılar karşısında şu şekilde öğüt vermekteydi: *“Maziyi kurcalamak doğru değildir, cevap vermemek mecburiyetinde bulunduğumuz bahislere temas etmeyiniz, bu ulüvvü cenap ve hakiki Türklerin civan mertliği ile kabili telif bir hareket değildir.”* Rum gazetelerinin bu tavrı iktidar fırkasında iyi karşılanmadı (Vakit, 9.11.1930). Beyoğlu'na bakıldığında Gayrimüslimlerden en çok Musevilerin SCF'ye oy verdiği görüldü. Seçimde Gayrimüslimlerin oy vermelerine engel olunmaya çalışılarak etabli belgeleriyle oy kullanmak isteyen Rumların SCF'ye oy verecekleri anlaşılınca oylarının kabul edilmediği de iddialar arasındaydı (Son Posta, 8.11.1930). Seçimlerde Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun SCF'ye oy verdiği; ancak etabli belgesini almamış olan Rumların oy kullanamadıkları görüldü (Cumhuriyet, 7.11.1930).

Gayrimüslimlerin seçilmesi konusunda yaşanan sıkıntılara da çözüm getirildi. Akşam gazetesinin yazısına göre Gayrimüslimlerden aday olup da seçilme şartlarında sıkıntı çıkması durumunda, Musevilerden oy alan üyelerin birinin diğerine tercihi için kanunda şu şart yazılıydı. *“Musevi oy kazananlardan evli olan, evlilerden yaşı büyük olan, bu da Musevi ise çocuğu çok olan tercih olunur.”* (Akşam, 19.11.1930) Görüldüğü gibi Gayrimüslimlerin eğilimleri ve tercihlerin genellikle muhalefet eksenli olması seçim usullerini de etkilemekteydi.

Sonuç

1930 Belediye Seçimleri İstanbul'un kendine özgü tarihi, ekonomik ve nüfus çeşitliliğinden ötürü diğer kentlerden farklı bir mecrada gerçekleşti. Seçimlerde kolluk kuvvetlerinin baskısı, seçmen defterlerindeki usulsüzlükler ve sandık güvenliğinin ihlali şikâyetlere konu oldu. İstanbul'da seçimlerde en çok tartışılan konu

Gayrimüslimlerin seçimlere aktif katılım konusuydu. İktidarın Gayrimüslimlere mesafeli durmasında Osmanlı'nın son dönemi ve Milli Mücadele döneminde bu unsurların takındıkları tavır önemli rol oynadı. Gayrimüslimlerin SCF'nin teşkilatlanma sürecinde aktif bir rol almazken seçimlerde özellikle Beyoğlu ve Adalarda etkin bir şekilde propaganda faaliyetlerinde bulduklarını görmekteyiz. Musevilerin muhalefetten yana net bir tavır almalarına karşın Rum ve Ermenilerin tercihlerinde değişiklikler görülmekteydi. Bu tercihler ilçeden ilçeye farklılık arz etmekteydi. Musevilerin tercihlerini muhalefet lehine kullanmasında tarihsel süreçte yönetim kadrolarıyla uyuşamamasının yanında ekonomik hayatın içinde liberal politikalarla daha aktif bir rol oynamak istemelerinden de kaynaklanmaktaydı. Rumların genellikle baskı ve kendi çıkarlarını da dikkate alarak özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde elde ettikleri kazanımları kaybetmemek ve mübadele antlaşmasıyla İstanbul'da etabli haklarından olmamak adına iktidar tercihini kullandıkları görülmekteydi. Ermeniler ve özellikle Rumların var olan düzende belli bir konum edindiklerinden statükonun değişiminden yana bir refleks ortaya koymadıkları, Musevilerin ise değişimden yana oldukları gözlemlenmekteydi. Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Beyoğlu, Adalar ve Kadıköy ilçelerinde iktidar fırkasının seçimleri kazanması, seçim güvenliği tartışmalarını da beraberinde getirdi.

İktidarın ilk dönemlerde Gayrimüslimlerin siyasete katılmasına sıcak bakmaması, Osmanlılık düşüncesinin canlanması olarak görmesi, hatta siyaset yapmalarının ülkenin milli dokusunu zedeleyeceğini düşünmesi bu unsurların siyasi tercihlerini de etkilemekteydi. İktidarın sonraki süreçte muhalefetin güç devşirmesi karşısında Gayrimüslimlerin siyasi tercihlerini değiştirmek ve kendi fırkalarına yönelmelerini sağlamak adına politik tavrını değiştirdiğini görüyoruz. Bu tavır değişikliği siyaset yelpazesinde de önemli değişiklikleri de beraberinde getirdi. İktidar temkinli ve mesafeli durduğu Gayrimüslimlerle yavaş yavaş bağlarını kuvvetlendirmeye başlamış, kendini ötelenmiş ve dışlanmış hisseden bu unsurların parlamentoda siyaset yapmasının önünü açmıştır.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete
TBMM Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Anadolu
Akşam
Cumhuriyet
Hâkimiyet-i Milliye
İnkılap
Resmi Gazete
Son Posta
Vakit
Yarın

Kitaplar

- Avşar, A. (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Kitabevi.
- Balkaya, İ. S. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Batum, S. ve YÜZBAŞIOĞLU, N. (1997). *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Çolak, H. (2007). *1930 Belediye Seçimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Emrence, C. (2014). *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlmen, S. (1951). *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*. İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi.
- Pınar, M. (2016). *Tek Parti Döneminde Trakya'da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Soyak, H. R. (2010). *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Weiker, W. F (1973). *Political Tutelage and Democracyın Turkey-The Free Party and Its Aftermath*. Leinden E.J.Brill.

Makaleler

- Bali, R. N. (1998). Resmi İdeoloji ve Gayri Müslim Yurttaşlar, *Birikim Dergisi*. Ocak/Şubat, 170-176.
- Bali, R. N. (1998). Cumhuriyet Döneminin Azınlıklar Politikası, *Birikim Dergisi*. 115, Kasım, 80-90.

- Bali, R. N. (1997). 1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları, *Tarih ve Toplum Dergisi*. 167, Kasım, 25-34.
- Bora, T. (1995). Türkiye'de Milliyetçilik ve Azınlıklar, *Birlik Dergisi*. Mart/Nisan, 34-49.
- Emrence, C. (2000). 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri, *Tarih ve Toplum Dergisi*. 200, Ağustos, 47-50.

EKLER

4/12/1930

01004552-1

A 57-9

B 572

F 12-1

İSTANBUL POLİS MÜDÜRLÜĞÜ

Şube

Kısm

Numarası

Riyaseti oğmur kalemi mahsu müdürü Hasan Nisa

bey efendiye

ŞUBBAŞKANLIĞI

Şube No. :

Vesika No. :

6 - XII - 1930

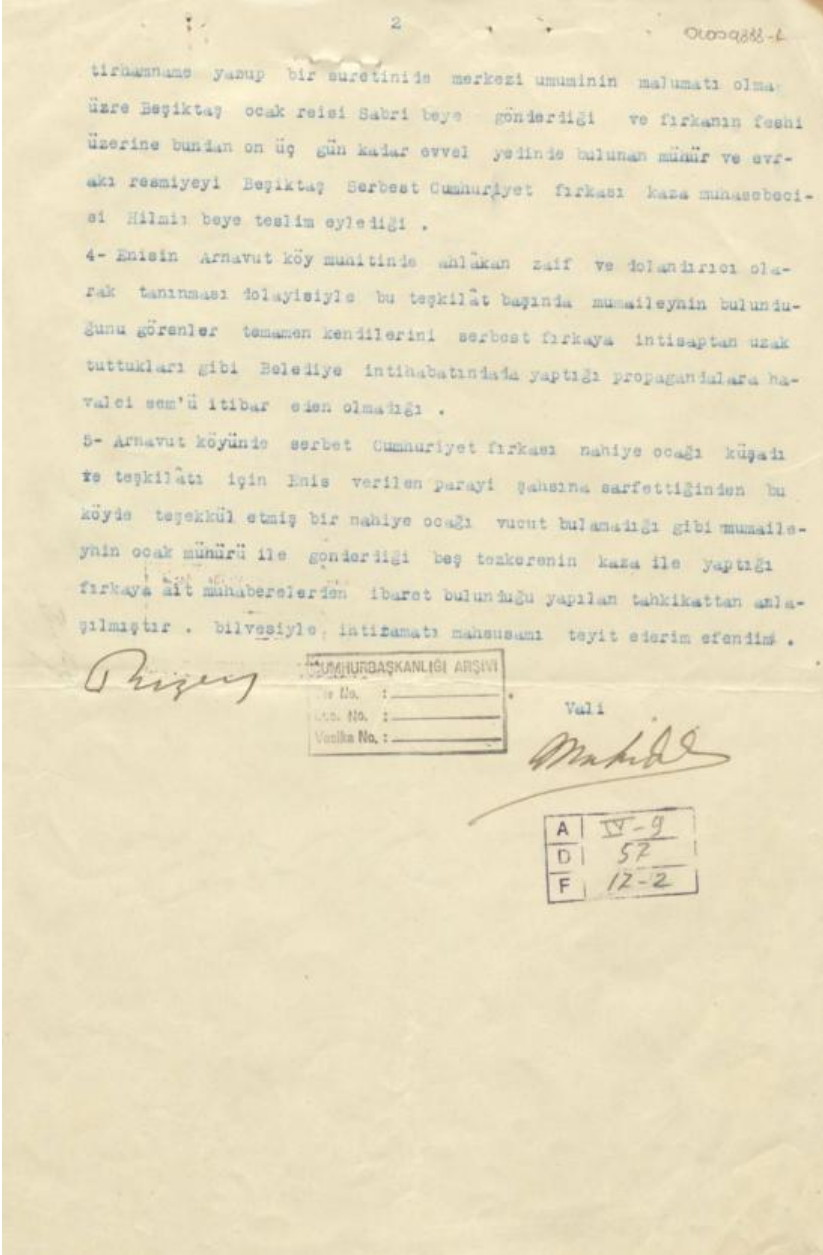
Dosya

Muhterem efendim .

1- Reisi cumhur hazretlerinin hemşireleri Makbule hanım efendiye mefusun serbest cumhuriyet fırkasının Arnavut köy nahiye ocağı müdürüyle memur nakli iane talebini havi gönderilen tezkere Arnavut köyünde Çukur sokak 58 nu: nanele mukim ve mektebi harbiyeden mezun olup harbi umumiye sınavından yaralanarak beşinci sınıf malûl rütbesiyle ve 55 lira maaşla tekaüde sevk edilen ve halen memnule takibi ile meşgul bulunan ermeniden mütevellî Enis efendi tarafından yazılıp gönderilmiştir .

2- Enis harbi umumiden sonra müsliman olmuştur . İntihadan evvel Onnik ismiyle tesmiye kılınmıştır .

3- Mefusun serbest cumhuriyet fırkasının teşekkülü esnasında Enis efendi Yalova'da bulunan meşhür fırkanın lideri Fetih beye bir mektup yazarak fırkaya katılmak istediğini bildirdikten ve muvafakat cevabını aldıktan sonra Fetih bey İstanbul'a gelmez mahalléde memnule ziyaret ve bir mülakat yaptıktan sonra Fetih beyin müderrisi İsmail Hakkı beyi kendisine tanıttığı ve daimi surette Enisin İsmail Hakkı bey ile temasa bulunduğu ve fırkanın inkişafı lehine sarfettiği gayret fırkanın nazırı şikketini celbettirdiğinden fırka memnule umumiye bürüvü gâflığına tayin edilmele beraber Arnavut köy antikaşı teşkilâtında memur edilerek bizzat tarafından imal ettirilen ve merkezi umumide tasdik kılınan (Arnavut köy nahiye ocağı) kumrününün kullanılmasına şahsiyet ita kılınmış ve müherriis İsmail Hakkı bey tarafından teşkilâta başlamak üzere 50 liraya verilmesi nasibiyle ocak için Arnavut köy akıntı burnunda bir bina bulunmuş işe mobilya tedariki için para mevcut olmadığından bu ocaklı açamadığı ve bu sebepten yalnız gazi nazretlerinin hemşireleri Makbule hanım efendiye muaveneti nakliyyede bulunmaları için bir is-

Vakit 12 Teşrinievvel 1930

Akşam 8 Teşrinievvel 1930